

Lintujen havainnointi suurilla sisävesillä

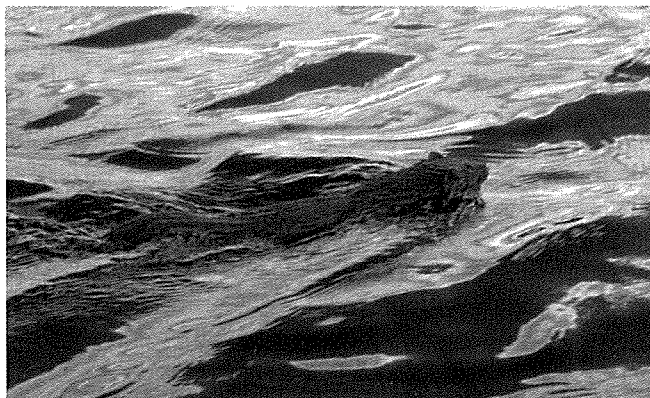
Esimerkkinä laskenta Längelmävedellä 1999

Pentti Linkola

Suuret sisävedet ovat vähiten harrastettu lintuinventointien osalualue. Ei voisi kuvitellakaan sellaista yleisesitystä kuin suurenmoinen ”Muuttuva saaristolinnusto”, jossa OLA-VI HILDÉNILLÄ ja MARTTI HARIOLLA oli käytettävissään merenrannikoilta pesivien kantojen laskelmia ja pitkiä vertailusarjoja monilta koealueilta 1920-luvulta saakka ja satoja lähdeartikkeleita.

Sisämaan selkävesien vähät laskennat ovat nuoria ja kannanmuutosten vertailusarjat lyhyitä. Ainoa ennen sotia tehty vähän laajempi kartointus lienee LUMIALAN ja VAARAMAN Kallavedeltä 1932–35, ja sekin koski selkäloukkia. Helpommin hallittaviin lokkilintuihin monet muutkin takseeraukset rajoittuvat; niistä tärkeimmistä HARIO on tehnyt yhteenvedon vuoteen 1990 saakka (LINTUMIES 1/1991). Kuikat ja uikut ovat joissakin inventoinneissa täyspainoisesti mukana, mutta selkävesien sorsalinnuista on hyvin vähän tarkkoja lukusarjoja. Enimmät sisämaan mittavat vesilintulaskennat on tehty ruohostoisilla pikkujärvillä.

Yllä sanotulla tarkoitan julkaistuja tietoja; julkaisematomina on ornitologiiden muistiinpanovihoissa varmasti lisää. Surullinen esimerkki on oma aineistoni selkävesien takseerauksista, joka on niin valtaisa, ettei pääosan julkaisukuntoon tiivistämisestä ole mitään toiveita. Esittelen kuitenkin tässä kirjoituksessa ne järvet ja vuosiluvut, joita ai-

Minkki – lintujen kannalta pahimpia petoja. Karttula, Virmasvesi. © Kalle Ruokolainen

neistoni sisältää, siltä varalta että asianomaisten paikkakuntien toiset tutkijat olisivat kiinnostuneet ja kykenisivät heille antamaan raaka-aineistoni vertailupohjaksi ja se siten voisi tiipoittain tulla toistenkin iloksi.

* * *

Koskettelen muutamalla rivillä inventointien menetelmää, vaikka ne ovat osaksi vanhan kertausta.

Laskennat olen tehnyt soutuveneellä mahdollisimman tarkoin vesirajaa seuraten, mätäs mättäältä ja kivi kiveltä, sakeimmat ruohostot edestakaisin sauvoen (uikkujen ja nokikanan pesät!), karit, luodot ja saaret maitse kulkien. (Selkälökin vuoksi on välttämätöntä tutkia myös metsäsaarten – joskus manteren niemien – sisäosat, koska pesät usein sijaitsevat syvällä metsässä eivätkä paljastu vesiltä käsin eivätkä edes rantaviivaa myöten kävellen.) Soutuvene on ainoa mahdollinen kulku-
neuvo, koska normaaliin las-

kentavuorokauteen sisältyy kymmeniä kivele karahtamisia. Yöpyminen tapahtuu siinä, missä ilta koittaa. Paluuperien ajanhukkaan ei kevät-kesän ornitologilla ole varaa.

Pesimäkannan laskennan perusteena ovat joutsenten, kanadanhanhen, uikkujen, kuikan, lokkien, tiiran ja nokikanan osalta pesälöydöt, myös tuhotut pesät. On varoitava laskemasta ensipesää ja uusintapesää kahdeksi pariksi. Joskus hävitetyillä pesäpaikoilla joudutaan ottamaan lukuun kiinteästi reviiirillä asuva pari, vaikka pesää ei löydykään. Silkkiuikun käytös on poikkeava, se saattaa rakentaa lyhyessä ajassa useita enemmän tai vähemmän valmiita pesiä, joista munat äkkiä häviävät, tai se hylkää ne muusta syystä. On pyrittävä yhdistämään pesälöydöt ja havaittujen uikkujen määrä.

Pesimättömät (nuoret) linnut olen sivuuttanut, vaikka nekin kuuluvat vesistön pesimäaikaiseen linnustoon, sitovat sen kapasiteettia. Muis-

tiinpanot niistäkin olen luonnollisesti kirjannut.

Osa vesilinnuista aloittaa pesinnän jo toisella kalenterivuodellaan, vain osalla lajeista esiintyy pesimättömiä ikäluokkia. Joutsenista ja kanadanhanhista pääosa on nuoria ikäluokkia. Etenkin laulujoutsenkanasta pesimäaikana on niin valtava enemmistö pesimättömiä esiaikuisia, sekä pariskuntina että parvina, että ne aivan ilmeisesti eivät ainaakaan kaikki aloita pesintää vielä 5-, tuskin 6-vuotiainaanakaan.

Telkän ja isokoskelon 2kv-koiraat eroavat vanhoista puvuultaan ja ovat helposti sivuutettavissa. Pesimättömiä kuikkia esiintyy yleisesti, ei kuitenkaan niin runsaina kuin saattaa näyttää: jo kesäkuusta alkaen näyttäytyvistä kuikkaparvista pääosa kostuu hävitetyiltä pesiltä irtaantuneista pareista.

Lokeista harmaaloukkeja esiintyy kaikkia esiaikuisia ikäluokkia runsain määrin, etenkin runsasaravintoisella Vanajanselällä. Sama koskee meriloukkia, suhteutettuna kannan niukkuuteen. Sitä vastoin esiaikuiset selkäloukit ovat pesimäjärvillä suuria harvinaisuuksia, vaikka Tampereen suurella kaatopaikalla tutkimusalueeni tuntumassa 3kv- ja 4kv-yksilöt ovat aivan yleisiä ja 2kv-selkäloukkejakin näkyy pienin määrin (M. KANGASNIEMI ym.). 2kv- ja 3kv-kalaloukit ovat niin ikään järvillä erittäin vähälukuisia; joskus niitä näkee pieninä parvina pelloilla, joilla ne tuntuvat oleskelevan pysyvästi. Myös 2kv-nauruloukkeja ja pikkuloukkeja näkee vain satunnaisesti yksittäisiä.

* * *

Sorsalintujen laskentatulokset perustuu koirasyksilöön. Joissakin laskentaohjeissa on kehoitettu sotkien kanta sitomaan havaittuun naaraslinnutuun. Tämä on selvä virhe. Ensinnäkin täysikäiset yksinäisetkin koiraat kuuluvat järven pesimälinnustoon ja tulevat muilla sorsalajeilla kirjatuiksi ”pareina”. Toiseksi naarassotkat saattavat jo hyvissä

ajoin ennen munintaa piileskellä ruohostossa (vähin erin pesäpaikkaa etsimässä). Eikä kolmanneksi sotkien koiras-enemmistö koko kannassa ole sen merkittävämpi kuin eräiden muiden sorsalintujen (heinätavin, tukkakoskelon). Tarkat luvut sorsien sukupuolten lukumääräsuhteista Hämeessä saa artikkelistani ORNIS FENNICA 1/1960.

Kaikki tavatut linnut ja pesälöydöt olen kirjannut kartalle (esim. ”Varissaaren NNW-ranta”) ja vähii poikkeuksia lukuun ottamatta laskenut munaluvun ja kuvannut pesäpaikan. Näitä pesän ja pesyeen kuvauksia lienee pareminkin satoja kuin kymmeniä tuhansia. (Pääosa niistä ei johda minkäänlaisiin yhteenveitihin, mutta kerätäänhän sitä veturien numeroitakin ja vanhoja lasipulloja.)

Oikeana vuodenaikana saadaan kaikista vesilinnuista yhdellä laskennalla eksaktimpia lukuja pesivän kannan suuruudesta kuin yhdestäkään maalinnusta, joille laskentatulokset vaatii lähes aina erisuuruisia korjauskertoimia eri lajien havaittavuuden mu-

kaan. Lokkilinnuista voidaan usein saada ehdottoman tarkka luku. Ellei vesistöissä ole poikkeavan leveitä ja sakeita ruohostovyöhykkeitä, ongelmia tuottaa vain tavi, joka osaksi oleskelee ojissa, lätäköissä tai kosteassa metsässä etäällä rantaviivasta. Myös heinäSORSA saattaa joskus piileskellä maissa (jopa koiras-kin naaraan seurassa pesäpaikan haussa). Vuosittaisia kannan muutoksia samalla tavoin tehdyt laskennat kuitenkin hyvin kuvastavat.

Rantalintuja (pajusirkku, kerttuset, taivaanvuohi, nykyisin myös kurki) ei laskija tavoita sen tarkemmin kuin metsälintujakaan. Ongelmalapsi on myös selkävesien tärkein rantalintu rantasipi, joka periaatteessa on rantavyöhykkeessä nähtävillä, mutta viettää eri aikoina päivästä aikaansa tuntikausia nukkuen täysin piilossa.

* * *

Inventointien vuodenaikainen ajoittuminen näyttää kaikilla tutkijoilla vakiintuneen niihin suosituksiin, jotka olen 1959 ORNIS FENNICA 1/1960 esittänyt.

Kerrattakoon ne kuitenkin tässä, täsmennettyinä, laji lajilta. Reviireille asettuminen ja pesintä ja vastaavasti revii-reiltä heltäminen seuraavat sekä jäidenlähtöä että päivänvaloa. Siten pesintä alkaa myöhäisinä jääkevinä suhteessa jäidenlähtöön hyvinkin paljon varhemmin – ja vastaavasti jäiden lähtiessä erityisen varhain ei laskentoja voi vielä ensimmäisinä avoveden päivinä aloittaa, kun varhaislajitkaan eivät ole kattavasti paikoillaan.

Seuraavia Etelä-Suomen ”normaalikevään” laskenta-aikoja tarvitsee vain vähän jäidenlähdön mukaan korjail- la; pohjoista kohden ne tietysti myöhentyvät: 1.–10.5. sinisorsa, telkkä, isokoskelo, 1.5.–5.6. laulujoutsen, kyhmyjoutsen, harmaalokki, merilokki, 10.–25.5. muut puoluskelutajasorsat, naurulokki, punasotka, 15.5.–5.6. rantasipi, tukkakoskelo, uikut, kuikka, kalalokki, selkälokki, nokkana, 20.5.–5.6. heinätavi, tukkasotka, 5.–10.6. kalatiira, 10.–15.6. pikkulokki. Vesistön kertatakseerauksella tavoittaa siis eniten lajeja 20.5.

vaiheilla.

Manittakoon, että jäidenlähtö on 1951–2002 Vanajanselällä tapahtunut 15.4.–19.5., keskimäärin 3.5. (4 vuotta puuttuu). Myöhäisimmät ovat olleet 19.5.1981 ja 17.5.1955, varhaisimmat 24.4.2002, 25.4.2000 ja 25.4.1968 lukuun ottamatta aivan poikkeuksellisia vuosia 1989–90, jolloin viimeiset jäät hävisivät 18.4.1989 ja 15.4.1990. Vuonna 1990 pääosa selkää aukeni jo 8.4., ja hydrologi Esko Kuusisto laski, että tilastollisesti tällainen jäidenlähtö – jos ilmasto oletetaan entisenkaltaiseksi – tapahtuu kerran 100 000:ssa vuodessa. – Muut Hämeen suuret selät aukeavat keskimäärin 1–2 päivää Vanajanselkää myöhemmin, matalat ruohostojärvet noin 7 päivää varhemmin.

Vuorokauden ajoista huonoimpia laskennalle ovat varhaisaamut ja myöhäisillat, jolloin vesilinnut eniten liikkuvat ja hakevat ravintoa. Sadesäällä laskenta kannattaa keskeyttää, koska tärkeimmän (runsaimman) pesimälajin kalalokin ao. päivänä munia tai poikasia vailla olevat parit saattavat olla kastemadonpyynnissä pelloilla. Olennaisin säätekijä suurvesien havainnoinnissa on tuulisuus. Kriittinen tuuliraja on noin 4 beaufortia, jota kovemmalla tuulella linnusto ei ole riittävästi hallittavissa eikä havain-

Suonenjoki, Virmasvesi. © Kalle Ruokolainen

Taulukko 1. Keskeisin kirjoittajan keräämä Hämeen suurjärvien vesilintuinventointi- ja poikuelaskenta-aineisto.

Vesistö	Kunta	Ens. ja viim. havaintovuosi	Havaintovuosia	Havainnointipäiviä	Havainnointitunteja
Vanajavesi, Vanajanselkä	Tyrvöntö, Sääksmäki, Kalvola, Hattula	1950–2002	42	560	5431
Vanajavesi, Lusinselkä	Tyrvöntö	1951–1997	3	4	42
Vanajavesi, Rauttonselkä, Kärjenniemenselkä ja Makkaraselkä	Sääksmäki, Toijala, Valkeakoski	1951–2002	20	55	209
Mallasvesi	Pälkäne, Sääksmäki	1950–2000	15	75	505
Roine	Kangasala, Pälkäne	1954–1999	4	16	112
Längelmävesi	Kangasala, Kuhmalahdi, Sahalahti, Eräjärvi, Orivesi	1954–1999	3	26	254
Koljonselkä–Länkipohja	Eräjärvi, Längelmäki	1968	1	5	38
Pälkänevesi, Pälkäneselkä	Pälkäne	1950–2002	12	81	671
Pälkänevesi, Tyrynselkä	Pälkäne	1966–2002	6	12	51
Pälkänevesi, Jouttesselkä	Pälkäne, Luopioinen	1951–2002	9	55	309
Ilmoilanselkä	Hauho, Pälkäne	1953–2000	7	23	127
Hauhonselkä	Hauho	1950–2000	8	21	137
Iso-Roinevesi	Hauho	1951–2000	7	19	82
Pyhäjärvi	Hauho, Tuulos	1966	1	2	16
Vähä-Roine, Painonselkä ym.	Hauho	1971, 2000	2	5	26
Kukkia	Luopioinen	1950–1996	7	20	197
Kuohijärvi	Luopioinen, Lammi	1956	1	2	16
Vehkajärvi	Kuhmalahdi, Luopioinen	1962, 2001	2	2	20
Vesijako	Padasjoki	2002	1	3	24
Yhteensä					8267

nointi mielekästä. Pakolliset tuulikeskeytykset merkitsevät joko ”nukkumista varastoon” tai siirtymistä pienvesille tai metsälinnuston pariin, mikäli mahdollista. Vielä tuuliherkempi kuin pesimäkannan inventointi on poikuelaskenta. Lokkipoikueet ulappaluodoilla vaativat oikeastaan peilityyntä säättä.

Ilmaston viime aikojen äärevöitymisestä kertoo se, että vuodesta 1949 alkaen kaksi loistokkainta tyyntä kesää ovat olleet 1997 ja 2002 ja verrattomasti huonoin ”kauhujen kesä” 2000, jolloin 1½ kuukauden yhtämittainen myrsky päivin ja öin touko-kesäkuussa tuhosi pääosan suunnittelemani laskennoista.

Yllä olen käsitellyt havainnointini yhtä päätavoitetta, pesimäkantojen ja niiden muutosten selvitystä. Menetelmän selostuksen yhteydessä mainitsin kuitenkin myös keränneeni suuren pesimäbiologisen aineiston.

Aivan keskeinen tavoite on alusta lähtien ollut poikastuoton selvittäminen; laskenta-souduista lähes puolet olen tehnyt poikueitten aikana.

Tällä kohden täsmällisiin lukuihin pääseminen vaatii paljon enemmän työtä kuin pesimäkannan inventointi – eikä käsittääkseni edes teoriassa onnistu kuin joutsenten, kanadanhanhen, koskeloiden, kukan ja lokkilintujen osalta. Näidenkin lajien kaikkien poikueiden seuraaminen lentopoikasiin asti vaatii kesän mittaan useita tiuhaan seuraavia ja erittäin tarkkoja takseerauksia, jotta hallittaisiin kaikki poikueet varhaisimasta viimeisiin uusintapesyeisiin saakka.

Runsaista täsmällisiä laskelmia olenkin tavoittanut vain kalalokin poikastuotosta. Kalalokin poikuelaskentaa helpottaa se, että emolintujen käytös ja ääntely kutakuinkin virheettömästi ilmoittaa, onko poikasia vai ei, että kannan ylivoimainen pääosa elää yksittäisperein ja että poikaset valtaosaksi pakenevat vesille ja näkövälle, jos laskijan lähestymiskulma on oikea.

Verraten hyvä tuntuma minulla kuitenkin käsittääkseni on useimpien vesilintujen pesimämenestykseen ja sen ke-

hitykseen puolen vuosisadan aikana (toisin sanoen lähes koko linnustossa jyrkkään huononemiseen eläimistöme petoistumisen myötä).

Oma mielenkiintoni on tietysti helpommilla osaselvityksilläkin, esimerkiksi pesyeiden kuoriutumisprosentin selvityksellä.

Aineistossani erottuvat keskeisinä Kokemäenjoen vesistön Lempäälän kautta purkauvan reitistön suurjärvet. Vain niiltä ovat peräisin kannankehityksen pitkät sarjat, parhaat 52 vuoden ajalta tarkalleen samoilta koealoilta tai laskentalinjoilta ja samoin menetelmin – ja koskien koko vesilinnustoa, myös sorsalintuja, jotka monet tutkijat ovat joutuneet sivuuttamaan.

Havainnointi alkoi 1949, mutta vuodet 1949–50 menivät laskentojen menetelmiä ja perusteita etsiessä, ja vasta 1951 alkoivat järjestelmällisinä ja siitä lähtien muuttumattomina sekä pesimäkantojen inventoinnit että poikueselvitykset.

Luettelen taulukossa 1 tä-

män ydinalueen havainnoinnin mittasuhteet. Liikkumisia järvillä kalastuksen yhteydessä (Päijänne, Vanajanselkä) ei ole luvuissa mukana, vaikka niiltäkin luonnollisesti on kirjattu hajahavaintoja.

Käytän LOUNAIS-HÄMEEN LUONTO -julkaisun mukaisesti pitäjäjako 1.1.1950. Tuolloin kuntien määrä oli suurimmillaan ja havaintojen paikannus niin muodoin kunnan perusteella tarkimmillaan. Eräät ornitologit ovat sittemmin seuranneet alituisesti vaihtuvia kunnallishallinnollisia rajoja, jolloin havaintopaikkojen vertailu vanhempiin tietoihin käsitämättömän vaikeaksi. Esimerkiksi oma kaikkein keskeisin havaintoalueeni Vanajanselän pohjoisosa on lyhyenä aikana kuulunut Tyrvöntöön, sitten Hattulaan ja viimeksi Valkeakoskeen. Tällä hetkellä on suunnitteilla kunnallishallinnon perinpohjainen uudistus, jonka jälkeen maahan jäisi vain kourallinen suurkuntia. Jos typerät luonnontutkijat edelleen seuraavat uutta aluejakoa, havaintojen paikannus joutuu lopulliseen

Taulukko 2. Kirjoittajan muualla Suomessa inventoimat suurjärvet. * = ”hyvä laskenta”

Vesistö	Kunta	Havainto- vuodet	Havainto- vuosia	Havainnointi- päiviä
*Pyhäjärvi	Tammela	1963	1	1
*Rutajärvi	Urkala	2002	1	1
Rautavesi–Kulovesi	Tyrvä, Karkku, Suoniemi	2001	1	4
*Jalantijärvi	Kylmäkoski	2001	1	2
Päijänne, keskiosa	Kuhmoinen, Padasjoki, Sysmä	1963–70	3	13
Rutajärvi	Leivonmäki	1994	1	3
Suonne	Joutsa	1990	1	5
*Peruvesi	Pertunmaa	1990	1	2
Tuusjärvi	Mäntyharju	1994	1	1
*Puulavesi	Hirvensalmi, Kangasniemi	1963	1	6
Hanhijärvi	Mikkelin mlk	1997	1	1
Kyyvesi	Mikkelin mlk, Haukivuori, Kangasniemi	1984	1	4
Saimaa, Ukonvesi	Mikkelin mlk	1991	1	1
Saimaa, keskiosa	Puumala, Sulkava, Sääminki	1970	1	6
Pyhäjärvi	Kesälahti, Uukuniemi	1998	1	1
*Haukivesi	Kangaslampi, Rantasalmi	1984	1	9
Ouluvesi	Ähtäri	1997	1	1
Konnevesi	Konnevesi, Rautalampi	1993	1	4
*Pohjois-Konnevesi	Rautalampi, Vesanto	1993	1	5
Niinivesi–Kiesimä	Rautalampi	1976–93	2	5
Virmavesi–Rasvanki	Karttula, Tervo	1991	1	1
Nilakka	Keitele, Pielavesi, Tervo	1991	1	6
Pielavesi	Pielavesi	1991	1	1
*Juojärvi	Heinävesi, Kuusjärvi, Tuusniemi	1988	1	9
Sysmäjärvi	Ilomantsi	1975	1	1
Koitere	Ilomantsi	1956	1	3
*Lestijärvi	Lestijärvi	1964	1	1
*Pyhäjärvi	Pyhäjärvi	1996	1	4
Lentua	Kuhmo	1988	1	4
Änättijärvi	Kuhmo	1988	1	1
Piispajärvi	Suomussalmi	1994	1	2
Korvuanjärvi	Suomussalmi, Taivalkoski	1994	1	2
*Kuusamojärvi–Muojärvi – Joukamajärvi–Kirpistö– Kiitämö–Suininki	Kuusamo	1957	1	13
*Kitka	Kuusamo, Posio	1957–91	2	13
*Inari	Inari	1983	1	15

sekasortoon. Jokaisen havainnon varustaminen koordinaateilla on tietysti mahdottomuus.

Muulla maassa olen inventoinut lintuja soustaen monilla suurjärvellä. Näistä mainitsen vain havainnointivuosien ja -päivien lukumäärän (taulukko 2).

Esimerkki kertalaskennasta

Valitsen esimerkiksi Längelmäveden laskentasoudun 21.5.–5.6.1999. Soutu käsitti järven eteläisen ja keskisen pääosan Heponiemen eteläpe-

rukasta Eräpyhänniemen kärjen – Tammelanlahden/Naurissaaren välisen niemen linjalle pohjoisessa, siten että Eräpyhän suuri tiirakolonia (Nunnakari) jäi laskenta-alueen ulkopuolelle. Puuttumaan jäi siten koko Oriveden Pappilanselkä, Naurissaaren-Lehtisensaaren selkä sekä Rönninsalmeen päättyvä kaapekkoselkä. Idässä oli Maljastensalmi laskenta-alueen rajana. Erillisen Nuuruslahden katsoin myös Längelmäveden kuulumattomaksi.

Kuvatulla vesialueella soustin kaikki manteren ja saarten rannat visusti ”rantasipi-

takseerausena” lähellä vesirajaa lahdelmien perukoita myöten ja tutkin kaikki karit, luodot ja pikkusaaret myös maitse. Tutkitun vesialueen pituus eteläperukasta Enonselän perukkaan on noin 30 km. Leveyttä on pitkänomaisella ja monopolvisella järvellä vaikea määrittellä, suurimmillaan (Ponsanselällä) leveydeksi voisi tulkita noin 7 km. Rantaviivaa on kaikkiaan muutama sata kilometriä ja saaria, luotoja ja kareja niin ikään useampia satoja.

Puuttumaan, kiikaroinnin varaan, jäi kovan tuulen vuoksi kaksi pikku ulappaluotoa

Enonselällä, Rusinkari ja Uihlerlan yksinäinen selkäluoto (kartalla suoraan Omenajärveltä S). Näillä saattoi huonolla onnella jäädä pois laskeista ehkä jokin kanadanhanhen pesä, mutta tuskin kuikkaa? Niin ikään osittain hallitsemattomaksi jäi Kuhmalahden Lieskan syvä ruohosto- ja luhta-alue.

Soutu katkesi kolme eri kertaa 1–2 vuorokaudeksi ankaran tuulen takia. Kaikkiaan tehollinen havainnointiaika oli 15 päivänä 154 tuntia.

Längelmävedestä on vaikea esittää yleistä luonnehdintaa, siksi paljon suuren järven eri osat vaihtelevat. Koko seutu on vahvaa maatalousaluetta, mutta sisävesiemme tapaan viljelykset ja kiinteä asutus ulottuvat vain harvoin rantaviivaan. Kesähuviloita on useita satoja, mutta on myös pitkiä rakentamattomia rantaosia ja suuriakin saaria, vähemmistöinä kylläkin. Järvi on lievästi rehevöitynyt, vesi ”keskikirkasta”, ruohostorantoja koko rantapituudesta niukasti, leveitä ja sakeita ruohostoja vain Enonselällä jokin kilometri. Kalliorantojakin on niukasti, Kalliosalossa kuitenkin komea kallio- ja saaripahta, ”lintuvuori”. Jyrkimmin toisistaan – myös linnustoltaan – poikkeavat pehmeät ja matalat Enonselkä koillisessa ja ”Kerppolan selkä” Pelisalmen maantiesiltojen eteläpuolella etelässä sekä toisaalta järven keskiosassa karu ja luonnontilainen Saksalonselkä, jossa Saarioinen Oy omistaa suuria rakentamattomia ranta- ja saarialueita.

* * *

Esitän laskentatuloksen lajeittain, muutamien sopiviksi katsomini kommentein.

Pajusirkku ja ruokokerttunen – niukka kanta; huonontuneen korkeiden äänten kuuloni vuoksi havaintomäärä vailla arvoa.

Rytkerttunen – vain 1 laulaja (Kylkilahti).

Ruskosuohaukka – 1+1

matkalennossa eri tahoilla.

Kalasääski – jännittävä osoitus lajin nopeasta palautumisesta rantapesintään vannon päätyttyä: 6 pesälöytöä (5 saarissa, 1 lähellä rantaa manterella) ja lisäksi 2 kiinteästi sopivassa saassa oleskelevaa (nuorta?) paria. Pesistä 2:ssa oli ornitologien tukiriimoja, 4 oli puhdasta luonnonpesää. Vuosien 1954 ja 1968 souduilla, osaksi samoissa saarissa, ei kalasääskien pesiä ollut. – Lisäksi useita saalistuslentohavaintoja, kalasääskiä pesii ympäristön metsissäkin vielä useita pareja.

Kaulushaikara – 3 äänihavaintoa, niistä 2 vailla tarkkaa paikannusta (yöllä teltaan).

Harmaahaikara – 1 lentävä yks. Laji on Hämeessä edelleen suuri harvinaisuus pesimäaikaan.

Taivaanvuohi – kaikkiaan 7 reviiirillä.

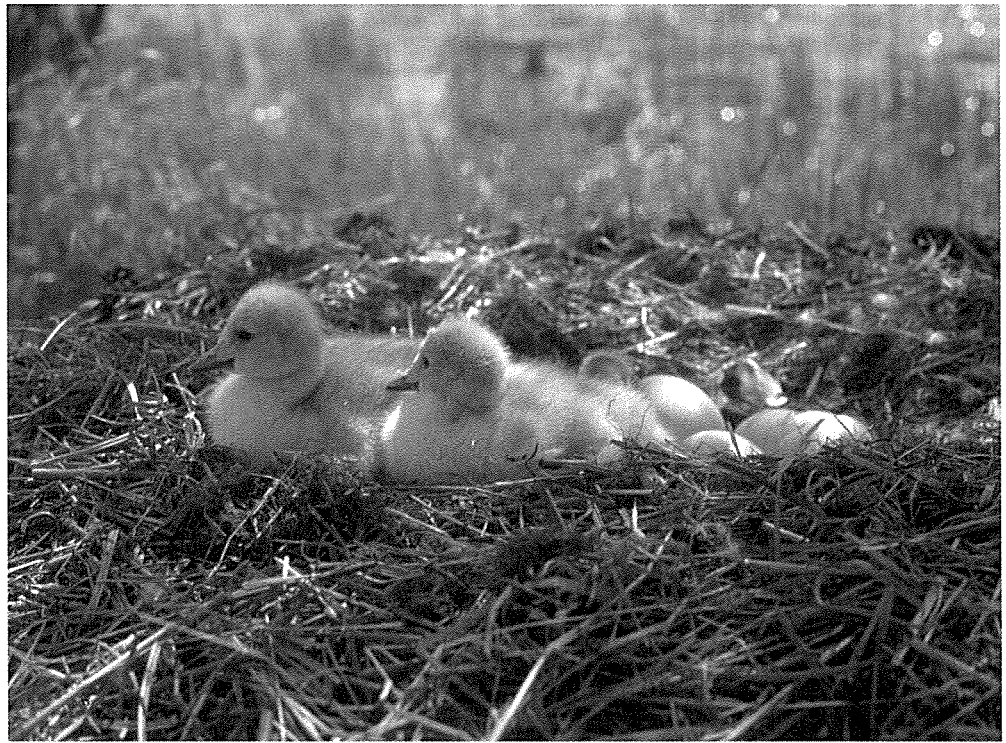
Metsäviklo – vain 2 reviiirillä sopivilla pesimäranhoilla.

Rantasiipi – kanta Längelmävedellä ”keskivahva”. Kaikkiaan 126 reviiiriä kirjasin. Otaksunan luontoisesti tämä voisi edustaa noin puolta todellisesta kannasta?

Laulujoutsen on Hämeessä 1990-luvun alusta lähtien valloittanut joukon pikkujärviä, mutta suurjärvillä vain aniharvoja pesimäreviirejä, ja nekin etupäässä vuoden 1999 jälkeen. Längelmävedellä oli tuolloin vain 1 todennäköinen pesäpaikka (Kylkilähti). Lisäksi kaikkiaan 3 esiaikuista paria reviiireillään ja muutama lento- ja äänihavainto.

Kanadanhanhi oli saanut Längelmävedellä vahvemman jalansijan kuin muilla Hämeen suurjärvillä, 4 pesälöytöä, kaikki pienillä luodoilla.

Sinisorsan laskenta-aika oli kauan sitten ohi, mutta laji oli toki todettavissa runsaimmaksi puoluskeltajaksi kuten muillakin suurjärvillä. Vertailussa joten kuten välttäväksi laskenta-ajaksi toteamallani ajanjaksolla 21.–23.5. sinisorsia oli 49 ♂♂, eli paria. Pe-

Laulujoutsenet ovat levittäytyneet myös karuille suurjärville. Suonenjoki, liseden lisuoto 7.6.2001. © Kalle Ruokolainen — Whooper Swan

sälöytöjä kertyi 13, poikuehavaintoja vain 3.

Tavi – takseeraus oli tarkka, mutta loppuosaltaan meni vuodenajallisesti pitkäksi. Välttävä laskentatuloks (koko ajalta) on 39 paria. Tavi on nykyisin tarkoin tutkitulla Vanajanselälläkin erittäin harvalukuinen, kanta vain 5–10 % parhaiden 60-luvun vuosien kannoista.

Heinätavi – vain 1 ♂ Enonselän rehevissä lahdissa.

Haapana on vähän myöhäisempi pesijä kuin tavi, mutta ”virallinen” laskenta-aika on kyllä ohi toukokuun loppupäivinä. Välttävä-tydyttävä arvio pesivästä kannasta (84 paria) saadaan kuitenkin ”hyväksymällä” laskenta viimeiseen päivämäärään 5.6. saakka (varsinkin kun muistetaan koko toukokuun alkupuoliskon 1999 takatalvi). Mitään parveutumista ei silloinkaan vielä esiintynyt, haapanat olivat pareittain tai 1–2 ♂♂ yhdessä. Laji oli Längelmävedellä selvästi runsaampi (suhteutettuna järvien kokoon) kuin Vanajanselällä, jossa sen kanta on vii-

me vuosina romahtanut pahanpäiväisesti. – Pesälöytöjen määrässä haapana häviää roimasti sinisorsalle: 1/13! Haapanan pesä on kaikkialla paljon vaikeampi tavoittaa kuin sinisorsan, joka pesii yleisesti pikku kareilla tai lähellä vesirajaa. – Lälleen määritetyistä koiraista 66 oli vanhoja ja vain 9 nuoria, mikä ei luvannut hyvää kannan kehitykselle.

Lapasorsa – 1 ♂ rehevällä Kylkilahdella.

Punasotka – munapesä + 1 ♂ + 1 ♂ + 1 ♀ = vain 2 paria? Tosin touko-kesäkuussa on jokunen ♂ hyvinkin voinut irtaantua muualle.

Tukkasotka – ei ainoatakaan yksilöä koko aikana, mitä voidaan pitää sensaationa. Muilla Hämeen selkävessillä pesii pieniä määriä naurolukki- ja tiiraluodoilla.)

Telkkä – kannan vahvuudesta ei voi sanoa mitään, sillä laskenta oli alusta alkaen aivan liian myöhäinen: pääosa ♂♂:sta jo Saaristomerellä, ♀♀ pesäkoloissa. Viimeisten ♂♂:n häviäminen näkyy havaintosarjasta hyvin: 21.–23.5. vie-

lä monin paikoin, 24.5. alkaen vain satunnaisia, viimeinen 31.5. – Pesii en runsaista pöntöstä etsinyt, loppupäivinä 8 poikuetta.

Isokoskelon takseeraus myöhästynyt – ja ♂♂:n häipyminen merelle jopa varhaisempaa kuin Vanajanselällä, jossa ne ovat toukokuun loppulla vielä melko yleisiä. Runsaiden ♀♀-havaintojen perusteella kanta kuitenkin näyttäisi melko vahvalta – ja perustuvan pesintään etupäässä huviloiden rakennuksissa ja niiden alla. – 5 varhaista poikuetta.

Tukkakoskelon niukkuus oli Längelmäveden suurilla yllätyksiä. Aivan ilmeisesti se on isokoskeloa harvalukuisempi (kuten sameavetisellä, eutrofisella Vanajanselällä) ja suhteellisesti verrattomasti niukempi kuin Mallasvedellä ja Pälkänevedellä. Kanta – ihanteellisena laskenta-aikana – vain 45 paria.

Silkkiuikku on Längelmävedellä odottamattoman harvinainen, kanta vain 34 paria (jokunen harva pari on saattanut jäädä löytämättä suur-

ruohostoissa). Lienee taantunut kuten useimmilla Hämeen vesillä (poikkeuksena lajin vankka keskus Vanajanselkä).

Härkälinnulle ominainen pesinnän aloituksen epämääräisyys ja eriaikaisuus vaikeuttaa havaintojen summamista pesivien parien lukumääräksi. Jos kuitenkin kaikki pesivän kaltaisesti käyttäytyneet linnut ja kaikki pariskunnat lasketaan yhteen (ja hylätään vain yksinäiset selvät kulkurit), saadaan kannaksi 31 paria, t.s. lähes sama määrä kuin silkkiuikkuja. (Pesälöytöjä oli vain 13.) – Härkälintujen jakautuminen ”Längelmävesi-konsernin” alueella poikkesi hyvin selvästi silkkiuikkujen jakautumisesta. Härkälinnut asuttivat paljon ”erämaisempia” lahdelmia, karumpia rantaosuuksia, keskisillä ja pohjoisilla selillä kuin kylänrantojen ruohostojen silkkiuikut. Niinpä koko eteläinen selkä Pelisalmen eteläpuolella oli täysin vailla härkälintua: ei edes yhtään pesimätöntä harhailijaa.

Kuikkakanta on Längelmävedellä vahva, paitsi Pelisalmen eteläpuolista selkää. Erittäin ankarien kriteerien mukaan laskin 49 pesivää paria, joiden lisäksi verraten runsaista havainnoista ainakin 6 koski selvää pariskuntaa ja muutama vieläpä reviiiriuutoa huutavaa paria. Kaikki nämä tulkiten kuitenkin esi-

aikuisiksi pesimättömiksi linnuiksi. – Havainnot varmoiksi merkityillä 49 pesimäpaikalla jakaantuivat seuraavasti:

28 x 2 munaa
8 x 1 muna
3 x hautova emo ei paennut pesästä
2 x pesässä tuoreet juodut munat
3 x tyhjäksi ryöstetty pesä
5 x pesä jäi löytämättä

Pesistä vain 2 sijaitsi isohkossa metsäsaareissa, muut pikku luodoilla (jotkut aivan kesämökkien tuntumassa), manteren rannassa ei ainoakaan. Pesyeet olivat näin haudonnan keskivaiheilla huomattavan hyvin säilyneet. Olin jo etukäteen kuullut LASSE HAKKARILTA, joka on moneina vuonna tutkinut linnustoa keskisillä selillä, kuikkien poikkeuksellisen hyvästä pesimämenestyksestä Längelmävedellä.

Kalatiirakannan laskentaan kierros oli liian varhainen, toukokuuiselta alkuosaltaan aivan sopimaton. Kaikkiaan tavatut 103 pesää merkitsevät vain viitteellistä numeroa. Sitä paitsi Eräpyhän Nunna-karin jättiläisyhdyskunta, joka saattaa edustaa puolta tai ainakin kolmasosaa Längelmäveden koko tiirakannasta, jäi täpärästi tutkitun alueen ulkopuolelle.

Naurulokkikanta oli Län-

gelmävedellä nykyisessä maailmantilassa ilahduttavan hyvä. Kunnollisia kolonioita (yli 50 paria) oli 4, niistä 2 matalilla saraikkaisilla ulappakareilla, 1 metsäsaaren tuntumassa jättiläismäisellä jyrkkäreunaisella (ja kiipeämättömällä!) kalliojärkaleellä ja 1 (suurin) perinteelliseen tapaan ruohostolahdella. Lisäksi eri pesimäpaikkoja, yksittäispareista parinkymmenen pesän pikku yhdyskuntiin, oli 9. Kahdesta suurkoloniasta en onnistunut laskemaan pesien tarkkaa lukua, mutta kokonaiskanta oli 500 parin suuruusluokkaa, muutaman kymmenen parin tarkuudella.

Pikkulokki – vain 3 ohikulkevaa pyydystelevää 1.6.

Kalalokki on runsain pesimälintu Längelmävedellä, kuten muillakin Hämeen suurjärvillä. Merkitsin 603 pesimäpiiriä seuraavasti:

4 munaa	2
3 munaa	169
2 munaa	58
1 muna	29
hautova lintu pesässä.....	102
3 poikasta	13
2 poikasta	4
1 poikanen	2
poikasia	12
PESYEITÄ TALLELLA 21.5.–5.6.	391
..... (64,8 %)	
ehkä poikasia	3
pesää ei löytynyt, linnut paikalla	20
EPÄSELVIÄ TAPAUKSIA ...	23
..... (3,8 %)	
tuhoutunut pesä & 1–2 emolintua ..	104
pesätön pari / ad. lintu ilman pesälöytöä	78
tuhoutunut pesä, ei lintuja paikalla	7
PESYEET (1 TAI 2) TUHOUTUNEINA 21.5.–5.6.	189
..... (31,3 %)	

Huom. Tyhjät pesät kirjattu johdonmukaisesti tuhoutuneiksi, jouskossa saattaa olla jokin munintaa vailla oleva uusintapesä.

Huom2. Pieni määrä reviierejä lienee jäänyt kirjaamatta, kun emolinnut ovat tarkastuksen aikana olleet poissa enkä ole huomannut tyhjen-

nettyä pesää. Arvioisin näiden puuttuvien reviierien määräksi enintään 10–20 – ja kalalokin kannan kokonaisuudeksi siten enintään 623 paria. Pesätuhojen tosiasiallinen osuus lienee siis suurempi kuin 31,3 %.

Valtaosa kalalokeista pesi yksittäisparein osoittaen kuitenkin sosiaalisuutta siten, että jotkut rantaosuudet ovat tiheään asuttuja, jotkut lähes autioita. Yli 5 parin selviä tiheitä kolonioita (jotka merellä ovat lajille tyypillisiä) oli vain neljä, 6, 9, 11 ja 12 paria (pienissä saarissa, enimmäkseen pesästä silloin maa-alustalla puuston sisällä selkälokin tavoin) eli 6 % koko kannasta.

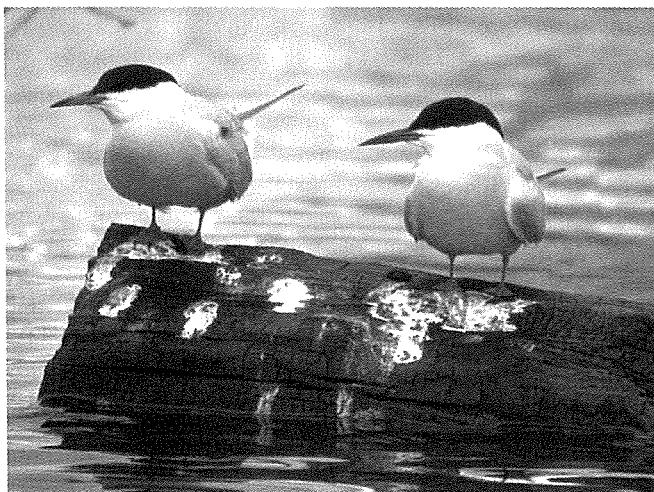
Sijainnin kuvauksen löydän muistiinpanoista 506 pesältä. niistä 321 oli kivellä, 71 kalliolla, 59 maa-alustalla jne. pienin määrin mitä erilaisimmilla alustoilla, mm. 12 männyn oksistossa, 6 rakennuksen ja 1 telkänpöntön katolla, 3 puulaiturilla ja 1 alumiinikastrullissa metsässä. – Kalalokit suosivat jonkin verran enemmän ihmisen asuttamia kuin erämaisista rantoja.

Kalalokkikannasta vain 3 % (4 yksilöä 136 tarkastetusta) oli rengastettuja. Nuoria pesimättömiä lintuja ei Längelmävedellä esiinny: koko kierroksella yhteensä vain 5 2-kv ja 3 3-kv yksilöä.

Harmaalokki pesii kuten kalalokkikin tasaisesti koko järven alueella, mutta voittopuolisesti luodoilla ja pienissä saarissa, tahi sitten kaikkien suurimmilla vesikivillä. Sekin pesii – aivan toisin kuin merellä – melkein yksinomaan yksittäisparein, harvoin edes 2–3 paria samalla luodolla. Vain 3 jonkinmoiseksi koloniaksi katsottavaa oli Längelmävedellä: 4, 7 ja 7 paria. Pesät olivat maassa, kivellä tai kalliolla.

Kanta oli 131 paria, mikä on erittäin tarkka luku. Harmaalokin suurikokoinen pesä ei tyhjänäkään juuri voi jäädä löytämättä.

Soudulla sattui harvinainen pieni onnettomuus, tuuli vei 15:n ensimmäisen harmaalokin pesän tarkat muistiinpanot

Kalatiiraja ei kannata laskea liian varhain. © Kalle Ruokolainen — Common Tern

(21.–22.5.). Seuraavassa siten tiedot vain 116:n pesyeen tilanteesta tarkastushetkellä 23.5. alkaen:

5 munaa	1
3 munaa	30
2 munaa	9
1 muna	3
? munaa	7
poikasia	57
PESYEITÄ TALLELLA	
23.5.–5.6.	107
..... (92,2 %)	
pariskunta reviiirillä, ei pesälöytöä	2
luultavasti pojat lähteneet pesästä	1
luultavasti pesä tyhjenetty	1
EPÄSELVIÄ TAPAUKSIA	4
..... (3,5 %)	
tyhjä (tyhjenetty) pesä, linnut paikalla	5
PESINTÄ TUHOUTUNEENA	
23.5.–5.6.	5
..... (4,3 %)	

Kala- ja harmaalokkien munapesyeiden säilymisessä on ero kuin yöllä ja päivällä: kalalokkien pesistä oli tarkastuskierroksella tuhoutuneina noin kolmasosa, harmaalokkien pesistä häviävän pieni osa, enintään, epävarmat tapaukset mukaan lukien, 5–6 %. Näin siitä huolimatta, että varhemmin pesivän harmaalokin pesintäjakso ennen tarkastusta (= sivuutettu pesyeiden altistusjakso) oli huomattavasti (toista viikkoa) pitempi. Johtopäätös: lokkien pesyeitä tuhosivat Längelmävedellä valtaosaksi muut kuin ihminen, jonka ei voi mitenkään otaksua säästävän harmaalokin pesiä. Kalalokin pesien tuhoajina tulevat kysymykseen lähinnä varis ja minkki, joita vastaan harmaalokki näyttää kykenevän paremmin puolustautumaan, tai harmaalokki itse. Suoria havaintoja tuhoamistilanteesta onnistuu tekemään hyvin harvoihin, mutta epäsuorien havaintojen mukaan lokkien pesien tuhoajista Hämeessä näyttäisi munavaiheessa ykkösenä olevan varis, poikavaiheessa minkki. Harmaalokista kalalokin pesillä olen

saanut harvoja, mutta luotettavia haastattelutietoja.

Koivet tarkastin vain 41 harmaalokilta: 39 rengastamatonta, 2 rengastettua. Punaharmaajalkaisia, ”merityyppiä”, oli 32, heleänkeltajalkaisia 6, vaaleankeltajalkaisia 3. Koipien väriin liittyy pieni ihme: selittämättömästi, mutta tilastollisesti merkitsevästi kelta- ja punaharmaajalkaiset harmaalokit ovat Vanajanselällä lukumääräisesti likimain tasoissa, mutta heti Valkeakosken yläpuolella punaharmaat ovat aivan vallitsevia. On kuitenkin kyseenalaista, mitä painoarvoa koipien värillä on. Hämeen vesillä koipivärit ovat vuosikymmeniä vapaasti risteytyneet keskenään. Ja itse asiassa kalalokkien koipien värierot ovat paljon suuremmat, himmeän vihertävän harmaasta voimakkaan keltaiseen. Täysin yhdenmukainen väriäsu on vain selkälökilla koko Pohjois-Euroopassa, Ruotsin länsirannikolta Suomen Peräpohjolaan: selkä ja siivet päältä säihkyvän pikimustat, koivet väkevän keltaiset.

Harmaalokki on Längelmävedellä kuten muillakin Hämeen suurjärvillä uusi tulokas. Souturetkellä 1954 tavoitin kenties puolet ja 1968 pääosan keskiselkien luodoista ja saarista ja löysin 1954 yhden ja 1968 14 pesivää paria.

Selkälökki oli sota- ja pularuokien (ja luultavasti sotia edeltäneenkin ajan) munienkeruun ja muun vainon jäljiltä Hämeen vesillä 1950-luvun alussa harvalukuinen. Sitten seurasi, rinnan muitten lokkikantojen kanssa, jyrkkä nousu 1970-luvulle saakka, minkä jälkeen on – kuten tunnettua – tapahtunut nopea syöksylasku. Hämeessä romahdus on koetellut eri selkävesiä eri tavoin. Esimerkiksi Vanajanselällä pesivä kanta on 2000-luvulle tullessa pudonnut parhaista vuosista kymmenesosaan, erittäin selkälökki-

rikkailla Pälkäneveden selillä kolmasosaan.

Längelmävedellä selkälökikanta näyttää pitäneen pintansa kaikkein parhaiten. 1968 monin osin vajaalla retkeilyllä tavoitin n. 123 paria ja esitin hyvin summittaisen kokonaisarvion pari sataa paria. Nyt vuoden 1999 täydellisen järven tuntemuksen ja selkälökien nykyisen sijoittumisen perusteella tuo on katsottava ilmeiseksi aliarvioksi, mutta kolmesataa paria jo varmasti yliarvioksi. Vuoden 1999 kierrokselle lähtiesäni minulla oli tiedossa keskiselkiä monen vuoden ajan 1990-luvulla tutkineen LASSE HAKKARIN raportti yhä runsaista selkälökikannoista, mutta kokonaisluku 114 paria oli silti myönteinen yllätys. Hyvin tarkka laskentatulos perustuu seuraavaan yhdistelmään:

4 munaa (saman emon)	
.....	1
3 munaa	62
2 munaa	14
1 muna	5
? munaa	6
munia ja poikasia	4
poikasia	7
PESYEITÄ TALLELLA	
21.5.–5.6.	99
..... (86,8 %)	
pesää ei löytynyt	1
pariskunta paikalla, tyhjenetty pesä	10
pariskunta, tyhjä pesää ei löytynyt	4
PESYEITÄ VARMASTI	
TUHOUTUNUT	14
..... (12,3 %)	

Selkälokin pesimämenestys, 12,3 % tai mahdollisesti 13,2 % pesistä tuhoutuneina tarkastushetkellä, sijoittuu kauniisti harmaa- ja kalalokin väliin, lähemmäksi harmaalokkia. Selkälokin pesimäaika on sama tai joskus päivää paria varhaisempi kuin kalalokin (toisin kuin käsikirjoissa esitetään). Prosenttiluvut kuvastavat eri lokkilajien kykyä puolustautua pesätuholaisia vastaan. Poikueet ovat siten asia erikseen. HAKKARIN mukaan selkälokin poikueet-

kin ovat useimpina vuosina menestyneet paremmin kuin Hämeen vesillä keskimäärin.

Selkälokit olivat jakautuneet siten, että eteläisellä Kangasalan selällä oli 1 ainoa pesä, (avarimmalla) Ponsanselällä ylivoimainen tiheys ja muilla selillä tasainen harva kanta. Pesät sijaitsivat kaikki saarissa tai kareilla, kaikkiaan 53:lla eri saarella, jos manteren lahdelle ankkuroitu teräsproomu tulkitaan luodoksi. Vaikka yksittäispareja oli kymmeniä, laji oli selvästi enemmän yhdyskuntalintu kuin kala- ja harmaalokki. Suurin tiheä kolonia – kauttaaltaan mustalle muralle kasvittomaksi talletulla pienellä metsäsaarella – oli 24 pesää, suurempi kolonia kuin olen koskaan edes lajin kukoistusaikoina sisävesillä tavannut! Toiseksi suurin määrä samalla (isolla) saarella oli 13 pesää, minkä lisäksi sen lähiluodoilla varsin tiheässä oli yhteensä 19 pesää.

Pesäpaikat olivat valtavaksi pääosaksi perinteelliseen tapaan metsäsaarilla puuston sisällä usein kaukana vesirajasta saarten sisäosissa:

vesikivellä	1
paljaalla karilla	1
pienellä paju- tai leppäkarilla	8
rantakalliopahdalla	5
pienellä metsäsaarella / -luodolla	63
isolla metsäsaarella	31
teräsproomun kannella lahdessa	1

Koivet tarkastin 34 yksilöltä, kaikki rengastamattomia. Yhtään väriengasta selkä- tai harmaalokilla ei tullut vastaan. Niitä on vuoteen 2002 mennessä Hämeen pesimäjärvillä yhä häviävän vähän. – Esiakuisia tai muuten pesimättömiä yksilöitä ei ollut lainkaan.

Nokikana – Enonselän suurissa ruohostoissa luultavasti vain 1 meluisa pariskunta.

Kirjoittajan osoite
37720 RITVALA